

УДК [351.75:324:342.9](477)

Софія Лупій

Національний університет “Львівська політехніка”,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
sofiia.lupii.pv.2019@lpnu.ua

Анатолій Крижановський

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального права і процесу
anatolii.s.kryzhanivskyi@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2432-5285

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА ВИДИ

<http://doi.org/10.23939/law2022.36.210>

© Лупій С., Крижановський А., 2022

У статті проаналізовано систему та ознаки слідчих (розшукових дій), а також загальні вимоги до їх проведення. Зокрема, з’ясовано, що слідчі (розшукові) дії є основним засобом доказування, а саме інструментом пізнавальної діяльності із розслідування кримінальних правопорушень. Також встановлено, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) істотно модернізував порядок здійснення кримінального провадження, запровадивши ще низку нових інститутів.

Незважаючи на постійне, достатньо широке дослідження питань стосовно висвітлення сутності проведення слідчих (розшукових) дій, зазначена проблема і надалі залишається доволі дискусійною.

Визначено, що основними засобами формування певної доказової бази у кримінальному провадженні є проведення слідчих (розшукових) дій. Тому актуальними як з теоретичного, так і з практичного погляду є питання визнання правомірності проведення слідчих (розшукових) дій, а також питання: як цю правомірність можна забезпечити.

Констатовано, що законність проведення слідчих (розшукових) дій полягає у тому, що вони, передусім, повинні бути чітко передбачені в кримінальному процесуальному законі, а також здійснюватись у встановленій законом процесуальній формі.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії; досудове розслідування; кримінальне провадження; кримінально-процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. Побудова сучасної правової держави передбачає, передусім, наявність фундаментальної та стабільної системи законодавства в цій державі, покликаної сприяти забезпеченню захисту прав та законних інтересів особи поряд з вирішенням завдань, пов’язаних із боротьбою зі злочинністю. І навіть більше, оцінюючи теперішні реалії, пов’язані із розгортанням повномасштабної війни московії проти нашої держави, можна чітко простежити істотне зростання кількості кримінальних правопорушень, зокрема військових. З огляду на це перед правоохоронними органами гостро постає завдання охорони і захисту прав та законних інтересів громадян від таких посягань.

Слідчі дії (а з 2012 р. із прийняттям чинного КПК України – слідчі (розшукові) дії) в кримінальних провадженнях є дієвим інструментом збирання доказів під час досудового розслідування. І навіть більше, в кримінальному провадженні слідчі (розшукові) дії є важливим процесуальним засобом збирання та перевірки доказів. Сьогодні точаться запеклі дискусії щодо визначення сутності цього поняття. Часті неузгодженості та плутанина в поняттях призводять до неоднозначного розуміння і трактування на практиці самого поняття “слідчі (розшукові) дії”, що відповідно породжує низку процесуальних помилок.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у розроблення проблематики слідчих (розшукових) дій зробили вітчизняні та зарубіжні науковці у галузі кримінального процесу, до яких варто зарахувати Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. Г. Гончаренка, А. Я. Дубинського, В. А. Колесника, В. Г. Лукашевича, Д. Б. Сергєєву, Л. Д. Удалову, К. О. Чаплинського, С. А. Шейфера, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та ін. Однак зазначена проблема досі залишається дискусійною та актуальною для наукових досліджень.

Метою статті є виконання наукового аналізу проблеми правового регулювання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні на основі дослідження сутності регулювання слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є видом процесуальних дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або ж перевірку вже одержаних доказів у конкретному кримінальному провадженні. Законодавець зазначає, що однією з підстав для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [1]. З цього правила випливає, що слідчі (розшукові) дії є не чим іншим, як засобом доказування у кримінальному процесі.

З позиції вчених Д. Б. Сергєєвої та О. С. Старенького законодавче закріплення слідчих (розшукових) дій є недосконалим, оскільки воно не повною мірою відповідає сутності слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у кримінальних провадженнях [2, с. 82]. Вважаємо, що доцільно погодитись із цим твердженням, оскільки законодавець справді не закріплює ані розшукового характеру таких дій, ані суб'єктного складу та процедури їх проведення. Тому вважаємо за необхідне детальніше розглянути проблему терміна “слідча (розшукова) дія”.

У кримінальній процесуальній правовій науці загалом можна виокремити два підходи до розуміння терміна “слідчі (розшукові) дії”, зокрема, у широкому та вузькому значеннях. Представники першого підходу (широке розуміння) зараховують до таких дій будь-які процесуальні дії слідчого, які є способом реалізації норм кримінального процесуального законодавства [2]. В підході ж вузького розуміння слідчих (розшукових) дій, який, до речі, ми поділяємо, слідчі (розшукові) дії визначаються як самостійний елемент регламентованої кримінальним процесуальним законом діяльності слідчого з отримання, дослідження й оцінювання доказів у кримінальному процесі.

Доволі розгорнуте визначення слідчих (розшукових) дій запропонував В. В. Вапнярчук, а саме – це регламентовані кримінальним процесуальним законом дії, спрямовані на формування або дослідження доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування, які суттєво зачіпають права і законні інтереси людини, здійснюються компетентною посадовою особою і пов'язані із можливістю застосування заходів державного процесуального примусу у забезпеченні їх проведення або безпосередньо під час проведення [3, с. 74]. Вважаємо, що така дефініція потребує певної конкретизації.

Як бачимо, в процесуальній науці, на жаль, до сьогодні не вироблено єдиного підходу для визначення поняття слідчих (розшукових) дій. Тому вважаємо, що для правильного визначення поняття слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у кримінальних провадженнях, насамперед, необхідно сформулювати їхні ознаки.

Серед ознак слідчих (розшукових) дій А. Я. Дубинський пропонує виокремлювати ту ознаку, що вони здійснюються відповідно до визначених процедурних вимог [4, с. 215]. Визначаючи поняття слідчих (розшукових) дій, окремі учені-процесуалісти також акцентують на таких їхніх рисах, як забезпечення слідчих (розшукових) дій державним примусом і поєднання прийомів і операцій задля досягнення єдиної мети – виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, комплексність пізнавальних і засвідчувальних операцій, що відповідають особливостям певних слідів і пристосовані для ефективного відшукування, сприйняття та закріплення доказової інформації, що в них міститься, визначив С. М. Стахівський як важливу ознаку слідчої (розшукової) дії. Вчений виокремлює силу процесуального примусу [5, с. 7].

На підставі вищенаведеного можна констатувати, що основні ознаки, притаманні слідчим (розшуковим) діям, визначають їх сутність і значення у кримінальному провадженні. Зокрема, чи не основною рисою слідчих (розшукових) дій є їхня чітка регламентація у нормах кримінального процесуального законодавства як виду процесуальних дій із визначеними кримінальним процесуальним законодавством підставами та порядком їх проведення. Варто зазначити, що процесуальні дії за змістом є доволі “широким” поняттям, яке своєю чергою охоплює і слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій.

Вважаємо за необхідне також звернути увагу на загальні вимоги проведення слідчих (розшукових) дій, які врегульовані в ст. 223 КПК. Положення цієї норми застосовують під час здійснення будь-якої слідчої (розшукової) дії, передбаченої чинним КПК України, з урахуванням особливостей її виконання, регламентованих нормами, що врегульовують процесуальний порядок проведення саме конкретної слідчої (розшукової) дії. З огляду на це, заслуговує на увагу позиція О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова, котрі вказують, що загальні вимоги до проведення слідчих дій – це встановлені кримінальним процесуальним законом загальні положення щодо процесуальної форми проведення слідчих (розшукових) дій, метою яких є забезпечення реалізації загальних положень кримінального провадження та досягнення його завдань на стадії досудового розслідування [6, с. 52].

Однак ми більше схилиємось до позиції В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного, які наголошують, що загальні положення досудового розслідування – це визначені законом, на основі засад кримінального провадження положення, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування як стадії, своїми вимогами спонукають органи досудового розслідування до швидкого, повного та неупередженого дослідження усіх обставин кримінального провадження, виконання завдань цієї стадії та охорони в ній прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [7, с. 214].

Вважаємо за необхідне зупинитись на конкретизації окремих вимог до проведення слідчих (розшукових) дій.

Зокрема, зазначимо, що однією із вимог до проведення слідчих (розшукових) дій є забезпечення присутності під час їх проведення певного кола суб'єктів та необхідність роз'яснення прав і обов'язків особам, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях. Так, відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК, слідчий, прокурор вживають належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені чи порушені [1]. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюють їхні права та обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлену законом.

Дотримуємося також позиції, що наступна вимога – проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх здійсненні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Наведені норми дозволяють здійснення безперервного обшуку без залишення об'єкта обшуку; навіть у разі необхідності продовження обшуку в нічний час слідчий, прокурор мають

право це зробити, адже зрозуміло, що у разі залишення житла чи іншого володіння, коли обшук не закінчено, із високим ступенем вірогідності це призведе до втрати слідів кримінального правопорушення [1].

Ще одна вимога: в разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, що можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні певного кримінального правопорушення, слідчий або ж прокурор зобов'язаний виконати відповідну слідчу (розшукову) дію у повному обсязі, долучити всі складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових медичних чи виховних заходів або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Йдеться про те, щоб кожний, хто вчинив правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений [1].

Узагальненою вимогою вважаємо той факт, що проведення слідчих (розшукових) дій зумовлене необхідністю захисту прав сторони захисту, а також охорони прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження. Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється певне провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час здійснення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які вносять до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК) [1].

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше від двох незацікавлених осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, зокрема пов'язаного із ексгумацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне [1].

І остання вимога полягає у тому, що слідчі (розшукові) дії не можуть здійснюватися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою ст. 333 цього Кодексу. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, виконані з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими [1].

Висновки. Можна узагальнити, що слідчі (розшукові) дії є головним із основних елементів стадії досудового розслідування та важливим інструментом доказування у кримінальному провадженні. Їм притаманна ціла низка ознак, які чітко визначають їхню правову суть. Незважаючи на достатньо широке дослідження кола питань із проблеми сутності слідчих (розшукових) дій, висвітлення саме проведення слідчих (розшукових) дій і досі залишається доволі дискурсивним, враховуючи проаналізовані у статті два основні підходи до визначення дефініції терміна “слідчі (розшукові) дії”. Вважаємо раціональнішим другий підхід, оснований на вузькому розумінні терміна “слідчі (розшукові) дії”.

Під слідчою (розшуковою) дією необхідно розуміти сукупність пізнавальних і пошукових дій, які здійснюють уповноважені суб'єкти на підставах та в порядку, визначених кримінальним процесуальним законом, із метою формування доказової бази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вапнярчук В. В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2018. Вип. 2. Том 2. С. 73–77.

2. Дубинский А. Я. Проведення попереднього розслідування органами внутрішніх справ. Вибрані праці. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 169–257.
3. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: ЦУЛ, 2013. 544 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. С. 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.
5. Сергеева Д. Б., Старенький О. С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. С. 81–89.
6. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 140 с.
7. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. Київ: Атіка, 2009. 64 с.

REFERENCES

1. Vapnyarchuk V. V. Concept and system of investigative (search) actions. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Series Legal Sciences. 2018. Iss. 2. Vol. 2. P. 73–77.
2. Dubinsky A. Ya. Conducting a preliminary investigation by internal affairs bodies. Selected works. K.: Center of Educational Literature, 2014. P. 169–257.
3. Criminal process: a textbook / in general. ed. V. V. Kovalenko, L. D. Udalova, D. P. Pismenny. K.: TsUL, 2013. 544 p.
4. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/13/2012. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2013. P. 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.
5. Sergeeva D. B., Starenkyi O. S. Investigative (search) activities as a means of obtaining evidence in criminal proceedings against minors: to define the concept. *Herald of criminal justice*. 2017. P. 81–89.
6. Investigative (search) actions in criminal proceedings: training. clearly manual in diagrams and tables / O. A. Osaulenko, A. V. Samodin, H. M. Stepanova and others. K.: Center for Educational Literature, 2015. 140 p.
7. Stakhivskyi S. M. Investigative actions as the main means of gathering evidence: science and practice. Manual. K.: Atika, 2009. 64 p.

Дата надходження: 16.11.2022 р.

Sofia Lupii

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Art. c. PV-48
sofiia.lupii.pv.2019@lpnu.ua

Anatoly Kryzhanovskyi

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Department of Criminal Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.
anatolii.s.kryzhanivskyi@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2432-5285

INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: CONCEPT, MEANING AND TYPES

In this article, I have characterized the system and features of investigative (search) actions, as well as the general requirements for their conduct. It was found that investigative (search) actions are the main means of proof, namely, a tool of cognitive activity for the investigation of criminal offenses.

In particular, it was established that the new Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC) significantly modernized the procedure for carrying out criminal proceedings, introducing a number of new institutions.

It has been found that despite the constant, sufficiently broad study of issues regarding the clarification of the concept and the conduct of investigative (research) actions, it still remains quite debatable.

It was determined that the main means of forming a certain evidence base in criminal proceedings are investigative (search) actions, therefore, from both a theoretical and a practical point of view, the questions under which conditions can be recognized as legitimate and how their legitimacy can be ensured are relevant.

It is described that the legality of investigative (search) actions means that they must, first of all, be provided for in the criminal procedural law, as well as be carried out in the procedural form prescribed by law.

Key words: investigative (search) actions; pretrial investigation; criminal proceedings; procedural terms; criminal procedural legislation.